

*Kovács Viktória**

A KÜLÖNLEGES JOGREND SZABÁLYOZÁSA UKRAJNÁBAN

Bevezetés

Az orosz-ukrán háború 2022. február 24-i indulása óta a különféle tudományterületek szakemberei sokszor sokféle megközelítéssel vizsgálták, elemezték a harci cselekmények kitörésének lehetséges okait, számba vették azokat a lépéseket, amelyekkel elkerülhető lett volna az események eszkalálódása, különböző fórumokon átbeszélték a lezárás lehetőségének variánsait. Az események és az abból következő normatív lépések megértéséhez sok száz cikket, előadást, fórumbeszélést meghallgatva természetesnek tűnt, hogy a háborús cselekmények értékeléséhez kapcsolódnak egyéni politikai preferenciák, ideológiai megfontolású narratívák, elméletek. A téma jogi szempontú vizsgálata során ezért is kiemelten fontos emlékezni és emlékeztetni, hogy a jog elsősorban nem gesztusok, ideológiák, óvatos megfogalmazások, hanem szabályok, normák, kötelezettségek rendszere, annak minden következményével a jogi elemzések objektivitására törekvésére.

Az ukrán különleges jogrendi szabályozás vizsgálata tekintetében, különösen a jelen háborús helyzetben a helyes következtetések levonása érdekében szükséges a jogrendszer átható gondolkodásmód, társadalmi folyamatok háttérismerete, illetve egyes részletek összehasonlítása más hasonló jogszabályi keretekkel.¹ Ugyanakkor fokozott figyelmet kell fordítani az ukrán nyelven elérhető honlapok, kommentárok és egyéb jogszabályi tartalmak pontos fordítására, és amennyiben ez nem lehetséges, az adott fogalom körülírására, illetve az értelmezés közérthető kontextusba helyezésére.

* KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója (4. évf.) Témavezető: Dr. habil. Móré Sándor egyetemi docens. A tanulmány „A különleges jogrend és a honvédelem új szabályozása Magyarországon” c. kutatási pályázat keretében készült (KRE ÁJK).

¹ Varga 2004, 22-27.

Ahogy nem lehetett előre megjósolni, mik lesznek azok a jogi eszközök, amelyek jól funkcionálnak majd a Covid-19 járvány következtében világszerte kialakult veszélyhelyzetben, úgy nem lehetett prognosztizálni azt sem, hogy a szomszédunkban 2022. február 24-e óta Oroszország agressziója következtében kibontakozó háború milyen hosszúra nyúlik, milyen hatással lesz Ukrajnára, Európára és a világra, és milyen jogi eszközök alkalmazása válik szükségessé a konfliktus és következményeinek további kezeléséhez.

A háborús veszélyhelyzet Ukrajna vezetőit komoly kihívás elé állította, hiszen a társadalom működésének zavarát, a kormányzás diszfunkcióját okozhatja a felkészületlenség, a bizonytalanság, az időhiány. A védekezés, az emberéletek mentése, a gazdaság, az infrastruktúra működtetése, a hadsereg mozgósítása gyors reakciókat, dinamikus cselekvést kíván, amihez viszont nélkülözhetetlen a megfelelő alkotmányos és törvényi felhatalmazás. Egy váratlan veszélyhelyzet ugyanakkor a vonatkozó normarendszer működésének és hatékonyságának próbája is egyben, rávilágít az alkotmányos szabályozásban vagy a törvényekben fellelhető „fehér foltokra”, amelyek hiányoznak egy-egy veszélyhelyzeti esemény kezeléséhez. A napjainkban egyre sűrűbbé váló különböző típusú váratlan, turbulens változások állandó jellemzőivé váltak a jelen közigazgatásának. E turbulencia a bizonytalan jelenségek széles spektrumában ölthet testet – háborús helyzettől az egymásnak ellentmondó jogszabályokig, természeti katasztrófáktól az instabil gazdasági környezetig. A kormányzási stratégiák kialakításakor a váratlan kihívásokra való reagálás, a fenntartható működés érdekében rugalmas struktúrára van szükség. A bizonytalansági faktorok közötti interdependencia felülírhatja az intézményesített szervezeti mintákat, gyakorlatokat, megkérdőjelezheti a *status quot*.² Ez a jelenség különösen igaz a mai Ukrajnában zajló eseményekre.

² Józsa 2021, 18–19.

1 A különleges jogrend célja és fogalma

A különleges jogrend alkalmazására való felkészülés normális állapota a modern demokráciáknak. A különleges jogrend okaként általában valamilyen társadalmi vagy természeti katasztrófa nevezhető meg, amely veszélyezteti az állam normális működését, az emberi életet vagy magát az alkotmányos rendet.³ Egy háborús konfliktus, természeti vagy ipari katasztrófa, illetve más váratlan egészségügyi veszélyhelyzet (pl. Covid-19) bekövetkezése egy jól funkcionáló társadalom működését is megbéníthatja, működésképtelenné teheti. Minden demokratikus állam sajátja, hogy ezekben az esetekben eltér a fő működési szabályoktól, elvektől annak érdekében, hogy megőrizze a stabilitást, valamint gyors intézkedéseket foganatosítson a károk elhárítására, az emberéletek mentésére. A szabályozás megalkotásának fő kiindulási pontja, hogy „az állam valamilyen fokozott veszélyeztetettségét eredményező helyzet a béke időszakára vonatkozó eszközökkel már nem kezelhető.”⁴

A különleges jogrend idején bizonyos döntéseket a parlament helyett a kormány vagy az államfő hoz meg. Ezen időszak alatt akár olyan döntések is meghozhatók, amelyek – egyes alapvető jogok kivételével – a törvényekben biztosított jogoknak ellentmondhatnak, vagyis alapesetben nem megengedettek. Fontos megjegyezni, hogy az ilyen helyzetekre nem lehet egy általános leírást készíteni, hiszen mindegyik veszélyhelyzeti esemény más és más, így eltérő lehet a mértéke, kiterjedése, mások a földrajzi-társadalmi hatások, körülmények stb., de készülni kell egy speciális alkalmazással ezekre a helyzetekre.

A jogintézmény lehetőséget biztosít a gyors reakció érdekében alapvető jogokat is érintő korlátozások bevezetésére, szabad mozgás, információ- és igazságszolgáltatás szüneteltetésére, kivételes gazdasági döntések (hiteltörlesztés halasztása, felfüggesztése) meghozatalára. A határozatokat az eljáró hatáskörrel rendelkező szerv hozza meg, ezt fenntarthatja, meghosszabbíthatja. A különleges jogrend idején

³ Csink 2017, 8.

⁴ Till 2018, 11.

a felhatalmazott szerv rendelettel felülírhat törvényi rendelkezéseket meghatározott ideig, ez Ukrajnában 30 nap, utána a Parlament felhatalmazása szükséges a hatályban tartására.

A rendkívüli vagy különleges jogrend kifejezés értelmezésekor fontos aláhúzni, hogy az adott veszélyhelyzet elhárítása az Alapokmány által meghatározott szabályok alapján, célhoz kötötten, tehát alkotmányos keretek között zajlik.⁵ A speciális jogrend gyorsabb cselekvést, határozottabb, hatékonyabb eljárást tesz lehetővé. Azt azonban, hogy a kialakított eljárásrend elégséges eszközöket tartalmaz-e, majd az adott katasztrófa bekövetkeztekor lehet és kell mérlegelni. A különleges jogrend – *lex specialis* – alkalmazása idején az állam mozgásteret nem korlátlan, és nem korlátozhatatlan.⁶ A kivételes szabályok alkalmazásánál fontos a korlátozások arányos és szükségszerű mértékű alkalmazása, biztosítva az alkotmányos működési keretekbe való visszatérés lehetőségét és módját.⁷ Nehéz ugyanakkor előzetesen, a korlátozó döntések meghozatalánál megválaszolni, mi jelenti az arányos és szükségszerű mértéket, ezt szinte minden esetben utólagosan lehet megállapítani. Mivel az egyes veszélyhelyzeti események (legyen az akár egészségügyi, életvédelmi, gazdasági, környezeti hatások kivédése) kimenetelét lehetetlen prognosztizálni, éppen ezért szükségszerű időben szakaszosan, majd véghatáridőhöz kötni az államnak adott kivételes felhatalmazást.

Az alkotmányos garanciák mellett fontos a szabályozásba beépíteni bizonyos biztosítékokat, amelyek megakadályozzák, hogy az elnök vagy a kormány visszaéljen a koncentrált hatalommal,⁸ egy jogállamban „a garanciák teljes mértékben nem mellőzhetők.”⁹

⁵ Trócsányi 2021, 34.

⁶ Csink 2017, i.m. 8-9.

⁷ Jakab 2016, 167-168.

⁸ László – Muhoray 2021, 156.

⁹ Mór – Szilvási 2021, 323.

2 A különleges jogrend ukrainai alkotmányos szabályozása

A különleges jogrend a legtöbb modern alkotmány különös részét képezi. Az ukrán Alkotmány készítőinek egyik legnagyobb mulasztása, hogy nem kerültek tárgyalásra külön fejezetben az állam védelméhez kapcsolódó normák, illetve az veszélyhelyzeti esetek során alkalmazandó jogszabályok, amelyek segítenék az operativitást a jelenlegi háborús helyzetben. Vizsgáljuk meg a következőkben, hogy a különleges jogrend alkalmazása esetén a gyors és hatékony vezetés érdekében kiket milyen jogosítványokkal ruház fel az ukrán Alkotmány, illetve milyen főbb vonatkozó jogszabályokat találunk a kivételes helyzetek kezelésére. Ehhez először is ismernünk kell a hatalommegosztás működését a jelenlegi Ukrajnában. Az egymást követő kormányok és elnökök regnálásuk alatt az éppen aktuális politikai-hatalmi érdekeknek megfelelően próbálták az elnök és a parlament közötti erőviszonyokat kialakítani az Alaptörvény módosításaival. Az évtizedes hatalmi harc eredménye az a sajátos elnöki-parlamentáris rendszer, amely ma, a hadiállapot idején lehetővé teszi az államelnök számára az erős, szinte személyes kormányzást.

2.1 Az *elnöki jogkörök változásai*

Az 1991-es függetlenség elnyerését követően nem volt egyértelmű, milyen hatalmi struktúra alakul ki az országban. A parlamentáris vagy elnöki rendszerek helyett Ukrajnában egy sajátos, elnöki-parlamentáris (félprezidenciális) berendezkedés formálódott ki, amely az elnök és a parlament jogköreit tekintve konfliktusos évtizedeket hozott magával.¹⁰

Az Alkotmány első, 1996-os változata rendkívül erős felhatalmazást biztosított az elnök számára, majd 2004-ben – a narancsos forradalom időszakában¹¹ – a hatalom utódlásának krízisét követően a széles

¹⁰ Fedinec – Halász – Tóth, 2016, 112.

¹¹ Kuzio 2010, 285–296.

elnöki jogkört szűkítették a parlament javára.¹² Ez a folyamat egészen 2010-ig húzódtott, az akkori államelnök, Viktor Juscsenko és a miniszterelnök, Julia Tyimosenko közötti feszültségek pedig a parlamenti-elnöki modell gyengeségét támasztották alá. A hatalmi harcok rámutattak arra, hogy a hatalomgyakorlás ukrán modellje inkább az erősebb elnöki felhatalmással működőképes.¹³

A 2010-ben hivatalba lépő Viktor Janukovics és az őt támogató képviselők beadvánnyal fordultak az Alkotmánybírósághoz, a testület pedig hatályon kívül helyezte a 2004-es, elnöki hatalmat korlátozó jogszabályt,¹⁴ visszaállítva az 1996-os Alkotmányt.¹⁵ Mindezzel nem ért véget a hatalomért folytatott harc, ugyanis a forradalmi zűrzavarban a parlament 2014. február 21-én nagyrészt visszaállította a 2004-es, elnöki jogköröket korlátozó normacsomagot.¹⁶

A 2019 tavaszán megtartott elnökválasztás során Volodimir Zelenszkij kapott felhatalmazást az ország irányítására. Annak érdekében, hogy politikai ellenfelei ne korlátozhassák a hatalmát, a május 21-én (május 23-án lépett hatályba) kelt elnöki rendelettel¹⁷ feloszlatta a parlamentet és előrehozott választások kiírását kezdeményezte.¹⁸ Az újonnan megválasztott elnök pártja, az akkor alig két éve bejegyzett *A nép szolgálja* abszolút többséget szerzett a 2019. július 21-én megtartott választásokon, 251 mandátumával nem volt szükség koalícióra a 450 fős parlamentben. Volodimir Zelenszkij elnök így erős elnöki-parlamenti modellben kezdhette meg tevékenységét.¹⁹

¹² Ukrajna törvénye az Alkotmány módosításáról № 2222-IV 2004.12.08.

¹³ Fedinec – Halász – Tóth 2016, i.m. 67–71.

¹⁴ Ukrajna Alkotmánybíróságának 2010.09.30. № 20-as számú határozata

¹⁵ Tóth 2015, 29.

¹⁶ Ukrajna törvénye az Alkotmány módosításáról 2014.02.21. № 742-VII

¹⁷ Ukrajna elnökének 303/2019 számú rendelete a Parlament jogkörének idő előtti megszüntetéséről és előrehozott választások megtartásáról

¹⁸ A képviselők egy csoportja beadványt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz a döntés ellen. Az eljárás során az Alkotmánybíróság megállapította a Legfelsőbb Tanács (Parlament) feloszlatásának alkotmányosságát.

¹⁹ Fedinec 2019, 97–102.

Az ukrán Alkotmány V. fejezete foglalkozik az elnök jogköreivel, amelyek az állami szuverenitáshoz, a nemzetbiztonsághoz, a jogi kontinuitáshoz kapcsolódnak. Az elnök felelős az Európai Unióhoz és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez való csatlakozás stratégiai irányvonalainak kialakításáért is. Az államfőnek széleskörű és erős jogosítványai vannak, illetve kinevezési és felmentési jogosultsággal rendelkezik az állam vezető tisztségviselőit illetően. Ő nevezi ki a miniszterelnököt és a legfőbb ügyészt a Legfelsőbb Tanács (Parlament) jóváhagyásával, többek között önállóan nevezi ki a 18 tagú Alkotmánybíróság egyharmadát, javaslatételre jogosult a külügyminiszter és a védelmi miniszter személyét illetően, illetve kezdeményezheti felmentésüket. Ukrajna elnöke egyben a hadsereg főparancsnoka; kinevezi és felmenti az Ukrán Fegyveres Erők parancsnokait; vezető szerepet tölt be a nemzetbiztonság és az államvédelem területén; vezeti Ukrajna Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanácsát.²⁰

A jogforrások komoly részét képezik az elnöki rendeletek, amelyek alkalmazásával gyakran találkozunk az ukrán normarendszerben.

2.2 A különleges jogrend alkalmazásának esetei

A válsághelyzetek kezelésének alkotmányos kereteit az ukrán Alaptörvényben az egyes fejezetekben elszórtan találjuk, a különleges jogrend bevezetésének alapjául szolgáló esetek, esetekörök tipizált felsorolását pedig hiába keresnénk. Az ukrán Alkotmányban a *rendkívüli állapot* kifejezés 16 alkalommal, a *hadiállapot* kifejezés pedig 10 alkalommal szerepel, megemlítve azokat a főbb eseteket, amikor a polgárok alkotmányos védelme feloldható,²¹ illetve mely jogok nem korlátozhatók,²² továbbá szűk keretek között beszél²³ arról, hogy ki milyen esetben,

²⁰ Ukrajna Alkotmánya V. fejezet, 106. cikk

²¹ Ukrajna Alkotmánya II. fejezet, 41. 43. cikk

²² Ukrajna Alkotmánya II. fejezet, 64. cikk

²³ Ukrajna Alkotmánya IV. fejezet: A Legfelsőbb Tanács 83. 85. cikk); V. fejezet: Az elnök 106. cikk; VIII. fejezet: Bíróságok 125. cikk; XIII. fejezet: Alkotmánybíróság 157. cikk

milyen feltételekkel, milyen időtartamra jogosult a jogintézmény elrendelésére, meghosszabbítására, megszüntetésére, illetve a hatalom gyakorlására ezen időszak alatt. Az Alkotmány 92. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy Ukrajna törvényei határozzák meg az emberi és állampolgári jogok garanciáit, a 92. cikk (19) bekezdése pedig a rendkívüli állapot és a hadiállapot részletes jogi szabályozását, illetve az ökológiai veszélyhelyzet övezeteinek meghatározását tartalmazza.²⁴

Az ukrán normarendszerben különleges intézkedések, jogszabályok alkalmazásának három típusával találkozunk, amelyek közül a különleges jogrendi esetkörhöz csak utóbbi kettő tartozik:

- Veszélyhelyzet
- Rendkívüli állapot
- Hadiállapot

2.2.1 Veszélyhelyzet

Veszélyhelyzetről (Надзвичайна ситуація) akkor beszélünk, amikor az ország meghatározott területein a lakosság általános életkörülményei veszélybe kerülnek természeti vagy ember által okozott katasztrófa, tűzvész, árvíz, járvány, tömeges baleset, terrorcselekmény, katonai csapás stb. következtében és azonnali beavatkozásra van szükség az emberéletek mentése, az esetleges evakuálás megszervezése és a károk enyhítése érdekében, de a rendkívüli állapotot nem hirdetik ki.²⁵ A veszélyhelyzet előrejelzése, elhárítása során alkalmazott szabályokat *Ukrajna Polgári Védelmi Kódexe*²⁶ tartalmazza összhangban az Alkotmánnyal és Ukrajna törvényeivel. A polgári védelem irányítása a Miniszteri Kabinet (kormány) hatáskörébe tartozik. A központi végrehajtó szerv

²⁴ Ukrajna Alkotmánya 92. cikk (1) és (19)

²⁵ Buletsa 2022, 317-318.

²⁶ A Kódex 4 készültségi fokozatot határoz meg a polgári védelem számára: 1) általános működés, 2) fokozott készültség, 3) veszélyhelyzet, 4) rendkívüli állapot. Az ukrán-orosz háború következtében kialakuló veszélyhelyzeti események széleskörű feladatot rónak a polgári védelemre a különböző szinteknek megfelelően, pl. a mozgósítás támogatása, óvóhelyek készenlétké helyezése, lakosság veszélyhelyzeti oktatása, a háború utáni helyreállításban való részvétel.

meghatározza azokat a jeleket, amelyek alapján osztályozásra kerül a veszélyhelyzet típusa, mértéke és az ezekhez kapcsolt cselekvési stratégia.²⁷ Ukrajnában a polgári védelem széleskörű megelőző funkciót is ellát, és már a rendkívüli állapot bevezetése előtt meghozhat olyan intézkedéseket, amelyekkel felléphet egyes fenyegetésekkel szemben. Fontos megjegyezni, hogy bár különleges intézkedésekre kerül sor, a veszélyhelyzet nem minősül különleges jogrendi esetkörnek, nincs nevesítve az alkotmányban, nem várható az állam közvetlen beavatkozása.

2.2.2 Rendkívüli állapot vagy szükségállapot

Rendkívüli állapot (Надзвичайний стан) egy olyan jogi rendszer, amely ideiglenesen vezethető be Ukrajnában vagy az ország egyes részein, szabályait részletesen *A rendkívüli állapot jogi rendszeréről*²⁸ szóló törvény tartalmazza. A jogintézmény célja a természeti vagy ember által előidézett katasztrófa, az emberéletpont veszélyeztető és súlyos vagyoni károkat okozó események következményeinek csökkentése, az államhatalom erőszakos megszerzésére, az ország alkotmányos rendjének megváltoztatására irányuló kísérletek elhárítása, a közrend, a társadalom normális működési feltételeinek mielőbbi helyreállítása. Rendkívüli állapot akkor hirdethető ki, amikor a valós veszély semmilyen más módon nem hárítható el. Ennek érdekében sor kerülhet az állampolgárok alkotmányos jogainak és szabadságainak korlátozására, ugyanakkor meg kell jelölni ezen jogok korlátozásának érvényességi idejét.

Ukrajnában rendkívüli állapotot az alábbi esetekben lehet bevezetni:²⁹

- különösen súlyos ember okozta és természeti vészhelyzetek (természeti és ipari katasztrófák, különösen nagy tüzek, pusztító

²⁷ Ukrajna Belügyminisztériumának 2018.08.06. № 658-os számú rendelete a veszélyhelyzetek osztályozásáról

²⁸ Ukrajna törvénye a rendkívüli állapot jogi rendszeréről 2000.03.16. № 1550-III, 1-2. cikk

²⁹ Uo. 4. cikk

- szerek alkalmazása, járványok, *pánzootikumok*³⁰ stb.), amelyek a lakosság jelentős részének életét és egészségét veszélyeztetik;
- emberek halálával járó tömeges terrorcselekmények végrehajtása, vagy különösen fontos életfenntartó objektumok megsemmisítése;
 - etnikai és felekezetek közötti konfliktusok kialakulása, egyes különösen fontos objektumok vagy települések elfoglalása, amely veszélyezteti az állampolgárok biztonságát és megzavarja az állami hatóságok és a helyi önkormányzatok rendes tevékenységét;
 - tömeges zavargások előfordulása, amelyek során az állampolgárok elleni erőszakos cselekmények korlátozzák jogaikat és szabadságaikat;
 - kísérletek az államhatalom megszerzésére vagy Ukrajna alkotmányos rendjének erőszakos megváltoztatására;
 - az államhatár tömeges átlépése a szomszédos államok területéről;
 - szükségessé válik az alkotmányos rend és az állami hatóságok rendes tevékenységének helyreállítása.

Az első eset kivételével a bevezetett rendkívüli állapot előtt Ukrajna elnökének tájékoztatnia kell a lakosságot a médiumokon keresztül a különleges jogrend okairól és a jogellenes magatartás következményeiről.

A rendkívüli állapot bevezetésekor Ukrajna elnökének egyértelműen meg kell indokolnia a bevezetés szükségességét; megnevezi a szükségállapot bevezetésének területi határait; meghatározza a bevezetés idejét és időtartamát; megállapítja a személyek és állampolgárok jogait és szabadságait érintő ideiglenes korlátozásokat, feltüntetve azok érvényességi idejét; meghatározza, miként működnek együtt a megbízott szervek, a végrehajtó hatalom, a katonai parancsnokság és a helyi önkormányzatok a közrend, a biztonság és az ellenőrzés területén a válsághelyzet megoldása érdekében. A rendkívüli állapotot 30 napnál nem hosszabb időtartamra lehet bevezetni, egyes területeken

³⁰ Fertőző állatbetegségek

legfeljebb 60 napra. Szükség esetén Ukrajna elnöke meghosszabbíthatja a rendkívüli állapotot újabb 30 napra, amelyhez szintén a Parlament jóváhagyása szükséges.³¹ Rendkívüli állapot idején tilos a bírósági eljárások lerövidítése vagy gyorsított formáinak bevezetése.

Összhangban az Alkotmány 157. cikkével, a rendkívüli állapot alatt a törvényesség garanciája érdekében tilos az Alkotmány módosítása, a Krími Autonóm Köztársaság alkotmányának módosítása, a választási törvények megváltoztatása, választások (elnöki, parlamenti, önkormányzati) megtartása, országos és helyi népszavazás tartása, Ukrajna népi képviselői jogainak és hatásköreinek korlátozása.³²

Tekintsünk át néhány fontosabb korlátozást, amelyek rendkívüli állapot idején bevezetésre kerülhetnek:

- különleges be- és kiléptető rendszer létrehozása, a szabad mozgás korlátozása azon a területen, ahol a szükségállapotot elrendelték;
- a járművek mozgásának korlátozása és ellenőrzése;
- a lakosság megélhetését biztosító és a nemzetgazdaság szempontjából fontos létesítmények védelme érdekében;
- tömegrendezvények és sztrájkok tilalma;
- a vagyon kényszerelidegenítése vagy lefoglalása magánszemélyektől vagy jogi személyektől.

2.2.3 Hadiállapot

Az Alkotmány szerint Ukrajna elnöke rendeli el – a rendkívüli állapot esetéhez hasonlóan – a hadiállapot bevezetését, annak meghosszabbítását vagy megszüntetését is a Legfelsőbb Tanács jóváhagyásával.³³ Az elrendeléstől számított két napon belül a Parlamentnek jóvá kell hagyania az elnök rendeleteit a teljes vagy részleges mozgósításról, a Fegyveres Erők bevonásáról, valamint a hadiállapotot érintő övezetekről is.

³¹ Uo. 7. cikk

³² Uo. 21. cikk

³³ Ukrajna Alkotmánya 83. cikk (31); 106. cikk (19)–(21)

A hadiállapot (военный стан) fogalma két törvényben is megtalálható, *A hadiállapot jogi rendszeréről*³⁴ szóló törvényben és az *Ukrajna védelméről*³⁵ szóló törvényben. A hadiállapot a törvény meghatározása szerint olyan különleges jogi rendszer, amely Ukrajna egész területén vagy egyes részein kerül bevezetésre fegyveres agresszió vagy támadással való fenyegetés, az állam függetlenségének és területi integritásának veszélye esetén annak érdekében, hogy az állami hatóságok a katonai parancsnokság, katonai közigazgatás létrehozásával hozzájáruljanak a fenyegetés elhárításához, megőrizték Ukrajna szuverenitását és biztosítsák a nemzetbiztonságot. A törvény meghatározza a hadiállapot jogi rendszerének tartalmát, bevezetésének és megszüntetésének rendjét, az állami hatóságok, a katonai közigazgatás, a helyi önkormányzatok, vállalkozások, szervezetek működésének rendjét, az emberi és állampolgári jogok és szabadságok garanciáit. Azokon a területeken, ahol a hadiállapot bevezetésre került, a polgári védelmi rendszer működése, a közrend és a közbiztonság, a kritikus infrastruktúra védelme érdekében katonai közigazgatás jön létre, amelynek kialakításáról Ukrajna elnöke dönt, ezeken a területen a katonai parancsnokság kötelező érvényű döntések meghozatalára jogosult.³⁶

A hadiállapot bevezetéséről szóló rendeletnek tartalmaznia kell a 1) hadiállapot bevezetésének szükségességének indoklását, 2) meg kell jelölni a területi határait, a bevezetés időpontját és időtartamát, 3) a katonai parancsnokság, a katonai közigazgatás, az állami hatóságok és a helyi önkormányzatok feladatait, 4) a polgári védelem alanyaik feladatait, 5) az emberi és állampolgári jogok részletes felsorolását, amelyek a hadiállapot idején korlátozásra kerülnek, meghatározva e korlátozások érvényességi idejét.³⁷

A hadiállapot megszűnik a rendeletben meghatározott idő leteltével, illetve abban az esetben, ha elhárul Ukrajna függetlenségét fenyegető veszély és az elnök elrendeli az eltörlését.

³⁴ Ukrajna törvénye a hadiállapot jogi rendszeréről 2015.05.12. № 389-VIII

³⁵ Ukrajna védelméről szóló törvény 1991.12.06. № 1932-XII

³⁶ Ukrajna törvénye a hadiállapot jogi rendszeréről 2015.05.12. № 389-VIII, 3–4. cikk

³⁷ *Uo.* 6. cikk

Hadiállapot idején, a rendkívüli állapothoz hasonlóan, tilos az Alkotmány módosítása, a Krími Autonóm Köztársaság alkotmányának módosítása, a választási törvények megváltoztatása, választások (elnöki, parlamenti, önkormányzati) megtartása, országos és helyi népszavazás tartása, Ukrajna népi képviselői jogainak és hatásköreinek korlátozása, illetve mindez kiegészül a sztrájkok, tömeggyűlések tilalmával.³⁸ Míg a rendkívüli állapotot szabályozó törvényt csupán kétszer, *A hadiállapot jogi rendszeréről* szóló törvényt a háború kitörése óta 14 alkalommal módosították, pontosították például a hadifoglyok tartására vonatkozó szabályokat vagy a kényszerkisajátítás során keletkezett károk megtérítésének szabályait.

Hadiállapot idején sor kerülhet az emberi és állampolgári jogok ideiglenes korlátozására, ezek alól kivételt képeznek az Alkotmány 64. cikkének második részében részletezett jogok.³⁹ Tekintsünk át néhány fontosabb korlátozást hadiállapot idején, amelyeket a törvény említ Ukrajna szuverenitásának és területi védelmének érdekében:⁴⁰

- békeidőben a lakásokba való behatolás és házkutatás kizárólag bírósági határozat alapján lehetséges, hadiállapot idején azonban sérülhet az otthon sérthetetlenségéhez való jog, ugyanis nem szükséges ehhez a bíróság engedélye.
- munkavégzési kötelezettség vezethető be társadalmilag hasznos munkák elvégzése érdekében.
- megengedett a magán és közösségi tulajdonban levő vagyon kényszerkisajátítása, lefoglalása az állam érdekeire tekintettel, a törvényben meghatározott módon.
- kijárási tilalom bevezetése.
- a Miniszteri Kabinet eljárása alapján különleges ki- és beléptetőrendszer létrehozása, amely korlátozza a polgárok és a járművek mozgását; személyek, poggyászok, rakományok, irodahelyiségek átvizsgálása.

³⁸ Uo. 19. cikk

³⁹ Uo. 20. cikk

⁴⁰ Uo. 8. cikk

- hadiállapot idején sérülhet a levelezés, a telefonbeszélgetések, elektronikus kommunikáció titkosságának joga. Ez magában foglalja az elektronikus hírközlő hálózatok, a műsorszolgáltatók, a televízió és rádiós szervezetek, a távközlés, a nyomdák, a kiadók, a média, valamint a helyi rádióállomások, televízió központok és nyomdák katonai célokra történő felhasználását, illetve a számítógépes hálózatokon keresztüli információk továbbítását.
- politikai pártok egyesületek működésének betiltása, ha azok tevékenysége Ukrajna függetlenségének, szuverenitásának megszüntetésére irányul, a háború vagy erőszak előmozdítását segíti, faji, etnikai feszültségeket szít.

Ukrajna a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával összhangban a hadiállapot bevezetésekor az ENSZ-főtitkáron keresztül haladéktalanul értesíti az egyezményben részt vevő államokat a jogok és szabadságok korlátozásáról. Tájékoztatást ad az Egyezségokmányban foglalt kötelezettségektől való eltérésekről, azok mértékéről és okairól.⁴¹

2.3 Az alapvető jogok korlátozásának szabályozása az ukrán Alkotmányban

Az alapjogok szükségszerű korlátozásával általában több szinten találkozhatunk válsághelyzet idején: az Alkotmányban, a törvényhozás során, illetve a jogalkalmazói területen.⁴² Az Alkotmány garanciális szabályozást tartalmaz a különleges jogrend esetköreire, és mint ahogyan már említettük, működése nem felfüggeszthető. A különleges jogrend során sor kerülhet egyes alapjogok korlátozására, bizonyos abszolút alapjogok azonban még ekkor sem korlátozhatók,⁴³ ahogyan

⁴¹ Uo. 24. cikk (1)

⁴² Erdős 2021, 80–82.

⁴³ Balogh – Gárdos-Orosz 2018, 235.

a későbbiekben ezt látni fogjuk. A korlátozások bevezetésekor minden esetben fontos megvizsgálni, hogy az alapjog-korlátozás tartalmi elemei megfelelnek-e bizonyos kritériumoknak:

- valamely alkotmányos érték védelmét szolgálja, azaz legitim a célja;
- a korlátozás a legalkalmasabb eszköze a megfogalmazott cél elérésének;
- teljesül a szükségesség és arányosság elvének követelménye;
- nem érinti az alapjog lényegi tartalmát.⁴⁴

Ahogy fentebb utalást tettünk rá, bizonyos – alapvető emberi jogok közé tartozó – alapjogok szükségállapot vagy hadiállapot idején sem korlátozhatók, ilyen például az ember jogképessége, amely a diszkrimináció tilalmának egyik alapvető tartalmi eleme⁴⁵ és korlátozhatatlan jogosultság a magyar Alaptörvényben is,⁴⁶ illetve szükségesek bizonyos alapvető büntetőeljárás garanciák biztosítása, ilyen az ártatlanság védelme, a *nullum crimen sine lege* vagy a védelemhez való jog.⁴⁷ Az ukrán Alkotmány 64. fejezetének második része részletesen felsorolja azokat a cikkeket, amelyben foglalt jogok és szabadságok *nem korlátozhatók*:

- a polgárokat egyenlő alkotmányos jogok és szabadságok illetik meg, és a törvény előtt egyenlők (24. cikk);
- Ukrajna állampolgárát nem lehet megfosztani állampolgárságától és kiutasítani az országból (25. cikk);
- az élethez való jog, önvédelemhez való jog (27. cikk);
- az emberi méltósághoz való jog; a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés, valamint a hozzájárulás nélküli orvosi vagy tudományos kísérlet végzésének tilalma (28. cikk);
- mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyes integritáshoz. Senkit nem lehet bírósági határozat nélkül letartóztatni,

⁴⁴ Erdős 2021, *i.m.* 86.

⁴⁵ Téglási 2014, 188.

⁴⁶ Magyarország Alaptörvénye 15. cikk (1) bekezdés

⁴⁷ Erdős 2021, *i.m.* 81.

- őrizetbe venni. A személyeknek joga van tájékoztatást kapni a letartóztatás okairól (29. cikk);
- fellebbezés benyújtása (40. cikk);
 - lakhatáshoz való jog, az államnak biztosítania kell ennek feltételeit. A lakástól csak bírósági határozattal lehet bárkit megfosztani⁴⁸ (47. cikk);
 - a házassághoz, családban éléshez való jog. A szülők kötelesek eltartani gyermekeiket nagykorúságukig, a felnőtt gyermekek pedig kötelesek gondoskodni szüleikről (51.cikk);
 - gyermekek jogainak védelme, erőszak, kizsákmányolás tilalma (52. cikk);
 - az egyénnek joga van a védelemre a bíróság előtt minden szinten (55. cikk);
 - erkölcsi és anyagi kártérítés jár, ha az állami és önkormányzati tisztviselők jogtalan döntései, mulasztásai következtében az egyént kár éri (56. cikk);
 - mindenkinek joga van megismerni jogait és kötelezettségeit. (57. cikk);
 - visszaható hatály tilalma, kivéve, ha enyhítést vagy felmentést tartalmaznak. Senki nem vonható felelősségre olyan cselekményekért, amelyeket elkövetésükkor a törvény nem ismert el bűncselekménynek (58. cikk);
 - mindenkinek joga van ingyenes jogi segítségnyújtáshoz (59. cikk);
 - senki nem köteles büntetőjogi vonatkozású utasításokat, parancsokat végrehajtani (60. cikk);
 - a *ne bis in idem* elve szerint kétszer ugyanazon bűncselekményért senki nem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető (61. cikk);
 - ártatlanság véelme. A vád nem alapulhat jogellenesen szerzett bizonyítékokon, feltételezéseken (62. cikk).

⁴⁸ Itt teszünk említést egy friss törvénytervezetről, amely bírósági határozat nélkül tenné lehetővé a magán és közösségi tulajdon elkobzását. A könnyítést alapvetően azért vezetnék be, hogy az újjáépítés során egyszerűbbé válna az összegek felhasználása, a munkálatok elvégzése. ugyanakkor tág teret nyit a korrupció, a visszaélések számára, jogbiztonságot gyengítő körülményeket teremt.

Az ukrán Alkotmány továbbá megemlíti olyan eseteket, amikor a jogok és szabadságok külön korlátozása állapítható meg különleges jogrend idején, e korlátozások érvényességi idejének megjelölésével:

- tulajdonhoz való jog. Különleges jogrend idején a magántulajdon tárgyai közérdekből kisajátíthatók, törvényben meghatározott módon megállapítva annak értékét és megtérítésének módját;⁴⁹
- kényszermunka tilalma. Nem minősül kényszermunkának, ha valakit a rendkívüli- vagy hadiállapot idején bírósági határozattal vagy a törvény alapján bizonyos munkák elvégzésére utasítanak;⁵⁰
- információs jogok. Az Alkotmány 34. cikke szerint mindenkinek joga van a gondolat- és szólásszabadsághoz, nézeteinek és meggyőződésének szabad kifejezéséhez; információ gyűjtéséhez szóban és írásban. E jogok gyakorlását törvény korlátozhatja a nemzetbiztonság, a területi integritás vagy a közrend érdekében a zavargások vagy bűncselekmények megelőzése, a közegészség védelme, mások jó hírnevének vagy jogainak védelme, az információk nyilvánosságra hozatalának megakadályozása érdekében.⁵¹
- egyesülési jog.⁵²

A magyar alkotmányos normarendszer alaptétele, hogy az Alaptörvény alkalmazása különleges jogrend idején sem függeszthető fel, valamint az Alkotmánybíróság működése sem korlátozható.⁵³ Ugyanígy megtalálható ez az alapelv az ukrán Alkotmányban is, ugyanakkor az orosz-ukrán háború idején számos technikai akadály van ez utób-

⁴⁹ Ukrajna Alkotmánya II. fejezet, 41. cikk

⁵⁰ Uo. 43. cikk

⁵¹ A törvényhozás előtt van az a törvénytervezet, amely súlyos büntetést helyez kilátásba azon személyek számára, akik a közösségi hálókön hamis vagy nem megalapozott információkat osztanak meg. A hatalom bírálásáért akár 5-7 év börtön járhat.

⁵² Ukrajna Alkotmánya II. fejezet, 36. cikk

⁵³ Magyarország Alaptörvénye 54. cikk (7) bekezdés

bi megvalósulásának. A 18 fős ukrán Alkotmánybíróságnak jelenleg 13 tagja van, így működése korlátozott.⁵⁴

3 Szabályozás 2022. február 24. után (rendeleti kormányzás)

Ukrajna elnöke 2022. február 23-án rendeletet adott ki a rendkívüli állapot bevezetéséről,⁵⁵ 30 napos határidőre, amelyet a Legfelsőbb Tanács törvénnyel is megerősített. A rendelet kiadásának indoklásában az szerepel, hogy Oroszország 2022. február 21-én elismerte a magát függetlennek kikiáltó Luhanszki és Donyecki Népköztársaságokat, és bevonult a területre. Ukrajna ezeket a lépéseket az ország függetlensége és alkotmányos rendje ellen irányuló cselekedetnek tartja, illetve veszélyt jelent, hogy a megszállt területeken működő szeparatista erők és illegális katonai csoportok tevékenysége áthat az állam más régióira. A rendelet tartalmazza *A rendkívüli állapot jogi rendszeréről* szóló törvényben meghatározott korlátozásokat, és kiegészül azzal, hogy megtiltja a sorkatonáknak, hadköteleseknek és tartalékosoknak a lakóhelyük megváltoztatását az illetékes területi toborzóközpont, az Ukrán Biztonsági Szolgálat, a Külügyi Hírszerző Szolgálat illetékes osztályának tudta nélkül. Másnap, február 24-én az ukrán elnök a 64/2022 számú rendelettel hirdette ki a hadiállapot bevezetését az Oroszországi Föderáció Ukrajna elleni agressziójával összefüggésben.⁵⁶ A rendelet előírja, hogy a hadiállapot alatti intézkedéseket *A hadiállapot jogi rendszeréről* szóló törvény 8. cikke tartalmazza, illetve megnevezi, hogy a személyek és állampolgárok mely alkotmányos jogai kerülhetnek korlátozásra ezen időszak alatt. Az elnök rendelete a hadiállapot bevezetéséről két alkalommal 30 napra került meghosszabbításra, majd a hábo-

⁵⁴ Petro Stetsyuk, a Razumkov Központ jogi tanácsadója, az ukrán Alkotmánybíróság bírása beszél erről 2023. június 26-án a Központ YouTube-csatornáján: Ukrajna Alkotmánya a hadiállapot alatt.

⁵⁵ Ukrajna elnökének 2022.02.23. № 63/2022 rendelete a rendkívüli állapot bevezetéséről Ukrajna egyes régióiban

⁵⁶ Ukrajna elnökének 2022.02.24. № 64/2022 rendelete a hadiállapot bevezetéséről. Megerősítésre került a № 2102-IX számú törvénnyel 2022.02.24-én.

rús események eszkalálódásakor, 2022 májusától 90 napos határidőket jelölnek meg a rendelet módosításai.

A hadiállapot bevezetése óta Ukrajna elnöke 1523 rendeletet adott ki,⁵⁷ ezen kívül határozatok és más, alacsonyabb szintű jogi eszközök – határozatok, utasítások – útján hoz döntéseket akár személyi (kinevezés, felmentés), akár egyéb ügyekben. Az operativitás érdekében „a különleges jogrendben a jellemző jogszabály a rendelet, amelynek megalkotására, és különösen kihirdetésére a ‘normál’ időszaki – sokszor akár garanciális – szabályrendszer nem, vagy csak korlátozottan alkalmazandó.”⁵⁸

3.1 Mozgósítás

A háború kitörése óta több millió polgár hagyta el Ukrajnát. A háborús konfliktus kimenetele szempontjából a mozgósítás jelenti az egyik legnagyobb problémát és ezen a területen jelentkezik a legtöbb jogsértőnek tűnő aktus. Ukrajna Büntetőtörvényének 336. cikke alapján 3-5 évig terjedő szabadságvesztés róható ki a katonai szolgálatra történő behívás kijátszásáért hadiállapot idején. Törvényjavaslat (9074/2023) készül az ezen időszak alatt Ukrajnát illegálisan elhagyó hadkötelesek megbüntetésére. 2023 januárjától korlátozzák a kiutazását azoknak a férfiaknak és nőknek: akik közszolgálatban állnak (ügyészek, bírák, képviselők, egészségügyi dolgozók); 50%-on felül állami tulajdonban levő vállalatok alkalmazottai; azok az állami és önkormányzati alkalmazottak, akik a mozgósítással kapcsolatban tevékenykednek.

Distinkcióval figyelve a valódi és a hatáskeltő híreket, a közösségi médiában megjelenő videókat a kényszersorozásokról, úgy tűnik, az ukrán vezetés minden eszközt bevet a hadra fogható férfiak mozgósításának érdekében. A különféle jogszabálytervezetek, javaslatok kétirányúak, egyrészt szólnak a külföldön tartózkodó hadkötelesek felé, másrészt az országon belül a sorozás alól kibúvókat keresők felé.

⁵⁷ 2023. december 20-ig, a kézirat elkészüléséig.

⁵⁸ Móri – Szilvási 2021, i.m. 323.

Érdekes megfigyelni a vezetők felől érkező különböző nyilatkozatokat, amelyek tartalmi szempontból a fenyegetéstől a hazát védők dicsőségeig igen széles spektrumon mozognak. 2023 őszén Ukrajna kérte a külföldön tartózkodó hadköteles férfiak kiadatását, de eddig egyetlen ország sem tett erre irányuló lépéseket. Lengyelország és Észtország kivételével mindegyik ország elzárkózott egy ilyen jellegű aktus gondolatától is. Fegyir Veniszlavszkij parlamenti elnöki megbízott szerint a kiadások elindításához az kell, hogy büntetőeljárást kezdeményezzenek azok ellen, akik hamis katonarvosi alkalmatlansági igazolással távoztak külföldre 2022. február 24-e után.⁵⁹

Minden ukrán 18 és 60 közötti férfit a hadkiegészítő parancsnokságon történő regisztrációra köteleznek, munkavállalók esetén a munkáltatónak ellenőriznie kell a katonai nyilvántartásba vételi okmányokat, a katonakönyvet vagy az ideiglenes igazolványt, valamint a sorkatonai állományba vételről szóló igazolást. A behívókat bárhol átadhatják: tömegközlekedési eszközökön, boltokban, üdülőkben. Az ukrán elnök a közösségi média platformjain keresztül „bátorítja” az embereket, hogy ne féljenek a nyilvántartásba vételtől, sőt, a jelentkezők applikáción keresztül maguk választhatják ki, milyen területen szolgálnának szívesen. Törvénytervezet készül az elektronikus mozgósítás bevezetésére, amely emailben vagy más elektronikus módon kiküldött üzenettel „kézbesítettnek” tekintené a behívót, ezzel érvényt szerezve annak jogi hatályának és következményeinek. Ez lehet például pénzbírság, teljes vagyonekzobzás vagy akár szabadságvesztés.

Nagy nehézségeket okoz a korrupció magas foka, sokan a határőröket fizetik le, hogy kijussanak az országból vagy rokkantsági igazolást szereznek be illegálisan, hogy elkerüljék a besorozást. 2023 augusztusában menesztették az ország minden régiójában a megyei toborzóközpontok vezetőit, Ukrajna Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanácsa pedig elrendelte a rokkantsági igazolások felülvizsgálatát, visszamenőleges hatállyal a háború kezdetéig.⁶⁰ Ellenőrzik azokat a bizottságokat is, akik a katonai szolgálatra való alkalmatlansági igazolásokat

⁵⁹ Kiszo.net: Mozgósítás: egyre nehezebb elkerülni a besorozást. 2023.09.10.

⁶⁰ Kárpátalja.ma: Felülvizsgálják a katonai alkalmassági igazolásokat.

adják ki. A mobilizáció előrehaladásával átminősítették a katonai szolgálatra való alkalmatlanság fokozatait, így már a korábban alkalmatlanná nyilvánított egyes kategóriák is szolgálatba foghatók (pl. tbc-sek, tünetmentes HIV-fertőzöttek, enyhe mentális zavarral küzdők, stb.).⁶¹ A korrupciós ügyek egyébként is sokat rontanak az ország megítélésén, csökkentik a támogatási hajlandóságot a nyugati országok körében. Ennek érdekében szigorításokat vezettek be a korrupcióellenes törvényben.⁶² A háborús konfliktus kitörése óta az ukrán elnök rendeleti úton a legtöbb megyei adminisztráció vezetőjét elmozdította hivatalából, illetve az Ukrán Biztonsági Szolgálat legmagasabb szintjén is történtek felmentések.⁶³

3.2 Nemzetiségi jogok egyes vonatkozásai

Ukrajnában a függetlenedést követően, de különösen a 2014-es kijevi Majdanon történt forradalmi események és a Krím orosz annektálása után megindult egyfajta ukrán identitásképző és -erősítő folyamat, amely törvényi szintre emelte az ukrán nyelv és kultúra primátusát, párhuzamosan leépítve a meglévő nemzetiségi jogokat. A soknemzetiségű államban fokozatosan korlátozták a kisebbségek meglévő, alkotmányos jogait, annak ellenére, hogy az ukrán Alkotmány 22. cikke kimondja: „Új törvények elfogadásakor vagy a hatályos törvények módosítása során nem szabad szűkíteni a meglévő jogok és szabadságjogok tartalmát és hatályát.”

A 2017-es oktatási kerettörvény, a 2019-es államnyelvi törvény, a 2016-2020 között zajló közigazgatási reform, a 2021-es őshonos népekről szóló törvény vagy akár a 2022-es nemzeti közösségekről szóló törvény mindegyike jól demonstrálja az ország nemzeti kisebbségeihez való viszonyát. Mindezek a jogi lépések az ukránok erőteljes asszimilációs politikáját mutatják, és bár történelmileg indokolhatóak lennének,

⁶¹ Az ukrán egészségügyi minisztérium 490. számú rendelete, 2023.08.18.

⁶² Ukrajna törvénye a korrupció megelőzéséről 2014.10.14. № 1700-VII.

⁶³ Ukrajna elnökének hivatalos honlapja.

de „feszültségeket teremtenek és aláássák a regionális stabilitást”.⁶⁴ Az oktatási kerettörvényben ezen felül *de facto* és *de jure* megkülönböztetésre kerültek a nemzeti kisebbségek és az őshonos népek. A törvény alapján négy kategória jött létre:⁶⁵ az ukránok, az őshonos népek (a krími tatárok, karaimok, krimcsakok), a nemzeti kisebbségek (az európai unió valamely nyelvét anyanyelvként használó kisebbség), valamint az oroszok és a belaruszok.⁶⁶

A háborús helyzetben a nemzetiségi nyelven történő oktatás tekintetében – még ha átmeneti jelleggel is –, de csekély pozitív elmozdulás történt 2023 tavaszán. A Nép Szolgája párt képviselői 2023 májusában törvénytervezetet nyújtottak be,⁶⁷ amelynek elfogadását követően a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek által „ukránosító” törvénynek nevezett államnyelvi törvény⁶⁸ azon rendelkezéseinek gyakorlati alkalmazását halasztották el egy évig,⁶⁹ amelynek értelmében 5. osztálytól fokozatosan növelni kell az államnyelven oktatott tantárgyak számát, a 10. 11. és 12. osztályokban pedig ukrán nyelven kell tanítani a tantárgyak 60%-át.⁷⁰ Ez azért problémás, mert a módosított oktatási és az államnyelvi törvény elfogadásáig minden ukrán állampolgárnak joga volt ahhoz – az Alkotmány alapján –, hogy az oktatás minden szintjén anyanyelvén folytassa tanulmányait.⁷¹

⁶⁴ Manzinger 2022, 136.

⁶⁵ Ukrajna oktatásról szóló törvénye 2017.09.05. № 2145-VIII (Закон України «Про освіту»)

⁶⁶ A törvény őshonos népnek tekinti az anyaállammal nem rendelkező népcsoportokat, számukra az anyanyelven történő középfokú oktatás teljeskörűen biztosított. A nemzeti kisebbségek számára ez a lehetőség az 1-4. osztályra korlátozódott.

⁶⁷ Törvénytervezet Az oktatásról szóló törvény XII. fejezetének módosításáról a hadiállapot idején történő oktatási tevékenységgel kapcsolatban.

⁶⁸ Az ukrán, mint államnyelv működésének biztosításáról szóló törvény 2019.04.25. № 2704-VIII.

⁶⁹ Az oktatásról szóló törvény XII. fejezetének módosítása a hadiállapot idején történő oktatási tevékenységgel kapcsolatban. 2023.06.10. № 3143-IX.

⁷⁰ Az államnyelvi törvény előírta, hogy 2023 szeptemberétől azoknak a tanulónak is fokozatosan át kell állniuk az ukrán nyelvű oktatásra, akiknek anyanyelve az Európai Unió valamely hivatalos nyelve. A törvénytervezet ezen rendelkezés életbe lépésének határidejét hosszabbította meg egy évvel.

⁷¹ „A nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárok számára törvény biztosítja a jogot,

A kisebbségi jogok tekintetében a legfontosabb Ukrajnára nehezedő nyomás külső részről, elsősorban európai intézmények felől érkezik és az ország euroatlanti integrációs törekvéseinek kontextusába illeszkedik. Az egyik legfontosabb vonatkozó dokumentum a Velencei Bizottság által 2017 decemberében megfogalmazott kritikája az oktatási kerettörvénnyel kapcsolatosan. A Bizottság véleményében rámutatott, hogy a törvény aránytalan *beavatkozást* jelent a kisebbségekhez tartozó személyek meglévő jogaiba, diszkriminatív, valamint eltér a kisebbségekkel korábban egyeztetett tervezettől.⁷²

Az Európai Tanács 2022. június 23-án tagjelölt státuszt adott Ukrajnának és Moldovának. 2023 februárjában az uniós vezetők a Tanács rendkívüli ülésén elismerték Ukrajna erőfeszítéseit a háborús helyzet ellenére végrehajtott reformokat illetően, és a Bizottság megfogalmazta a csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez szükséges célokat.⁷³ 2023 novemberében az Európai Bizottság jelentésében olvasható, milyen előrelépések történtek az alkotmányreform, az igazságszolgáltatás reformja, a Legfelsőbb Bíróság tagjainak kiválasztása, illetve a korrupcióellenes folyamatok területén. Fontos intézkedések születtek az oligarchák közéletre gyakorolt hatásának visszaszorítására, új médiatörvény készült és a nemzeti kisebbségek jogai terén is pozitív elmozdulás történt.⁷⁴ A csatlakozási tárgyalások megkezdésének azonban egyik különösen fontos kritériuma volt, hogy Kijev vegye figyelembe a Velencei Bizottság államnyelvi, tömegtájékoztatási és oktatási törvényekkel kapcsolatos ajánlásait, mert azok nem állnak összhangban az ország nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó nemzetközi kötelezettségeivel.⁷⁵

Ezért 2023 decemberében gyors ütemben került elfogadásra az új, nemzeti közösségekkel kapcsolatos törvény, amely javaslatot fogalmaz meg az oktatási és a nyelvtörvény módosítására is. A törvény egyes

hogy anyanyelvükön tanuljanak, vagy anyanyelvüket állami és közösségi oktatási intézményekben, illetve nemzeti kulturális egyesületeken keresztül tanulják.” Ukrajna Alkotmánya II. fejezet, 53 cikk.

⁷² A Velencei Bizottság jelentése: No. 902/2017, 125-126. pont

⁷³ Az Európai Tanács bővítési politikája.

⁷⁴ Az Európai Tanács jelentése Ukrajnáról, 2023. november 8.

⁷⁵ A Velencei Bizottság jelentése és utánkövetési jelentése.

részei a kárpátaljai magyar szervezetek szerint is előremutatóak, bár nem elégségesek, hiszen nem állnak vissza teljesen a korábban meglévő kisebbségi jogok és a jogszabály több tétele csupán deklaratív, tágan értelmezhető. A nyelvhasználat egyes területeken az európai uniós nyelvek (emiatt az orosz és a belarusz kivételt képeznek) tekintetében visszaállt a korábbi gyakorlatra, mely szerint a nemzetiségek nyelvén is megjelenhetnek választási kampányanyagok, törlésre került az a rendelkezés, hogy a megjelent könyveket ugyanolyan mennyiségben ukrán nyelven is megjelentetni stb. Az oktatásban ismét garantált a kisebbségek anyanyelvi oktatáshoz való joga, bár kérdéseket vet fel az oktatás „államnyelv melletti” teljesülése. Kifogásolható továbbá, hogy a nemzetiségekkel kapcsolatos törvények és azok módosításai során egyszer sem vették figyelembe a kisebbségi szervezetek javaslatait.⁷⁶ A törvény megengedő nyelvhasználati rendelkezései nem vonatkoznak „az agresszor vagy megszálló állam”⁷⁷ hivatalos nyelvére, így az orosz nyelv nem engedélyezett művészeti, kulturális, szórakoztató rendezvényeken sem. A Velencei Bizottság 2023 októberi véleményében kifejtette, hogy az orosz nyelv alkotmányos védelme a háborús helyzet idejére jogosan függeszthető fel.

Nagyon fontos, hogy különleges jogrend idején is működjenek a megfelelő jogi keretek, garanciák, a joghézagok ne adjanak lehetőséget a visszaélésekre, ebben azonban szintén mutatkoznak gondok. A rendeleti kormányzás alatti jogbiztonság hiányát mutatja például a kárpátaljai Munkácson történt eset, amely során a magyarellenesnek mondott oligarcha-polgármester, Andrij Baloha kezdeményezésére jogtalanul mozdították el Schink Istvánt, a Munkácsi 3. számú II. Rákóczi Ferenc Középsiskola igazgatóját. Schinket valós indok nélkül mentették fel pozíciójából tizenhét év munkaviszony után. Néhány hét múlva újra elbocsátották, miután a bíróság visszahelyezte igazgatói posztjára. A munkácsi városi-járásí bíróság 2023 szeptemberében másodfokon, decemberben pedig

⁷⁶ A KMKSZ nyilatkozata a kisebbségi törvény második olvasatban elfogadott módosításával kapcsolatban.

⁷⁷ Ukrajna egyes törvényeinek módosításáról szóló törvény az Európai Tanács és szervei szakértőinek javaslata alapján a nemzeti kisebbségek (közösségek) jogainak vonatkozásában. 2023.12.08. № 3504-IX.

harmadfokon is kimondta, hogy az elbocsátás jogtalan volt és utasította a Munkácsi Kistérség Tanügyi osztályát, hogy helyezték vissza hivatalába. Az igazgató távollétében ukrán intézményvezetőt neveztek ki, aki megkezdte az iskola ukránosítását: betiltották a magyar himnusz éneklését a 2023 szeptemberi tanévnnyitón, illetve a magyar szimbólumok és a magyar nyelv magánjellegű használatát is az intézményben. Az intézkedésekkel szemben az ukrán állam intézményei nem léptek fel, ami azt mutatja, hogy nemzetiségi jogok esetében az igazságszolgáltatás sem elegendő biztosíték, mert intézmények büntetlenül képesek jogerős ítéletek végrehajtásától is eltekinteni politikai okból.

4 Következtetések

Különleges jogrend idején, legyen az rendkívüli vagy hadiállapot, elsődleges szempont a jobbiztonság érvényesülése, a korlátozások bevezetésekor a szükségesség-arányosság elvét szem előtt tartva.

A jelen háborús helyzetben az ukrán vezetésnek sok kihívással kell szembenéznie. A háborús veszteségek, a pénzügyi és katonai utánpótlás végessége, a politikai és társadalmi konfliktusok erősödése közepette egyre nehezebb kézben tartani az amúgy is szétzilált országot. Nagyon fontos lenne megtalálni a célravezető kommunikációs eszközöket a mozgósítás során is, hiszen a nem megfelelő motiváció könnyen a hadsereg demoralizálásához vezethet, illetve az erőszakos intézkedések csökkenthetik a vezetők támogatottságát az ukrán emberek körében.

A tanulmány bemutatja Ukrajna alkotmányos kereteit a különleges jogrend vonatkozásában, amelyeket válsághelyzetek kezelése során alkalmazhatnak az országban. Az ukrán Alaptörvényben meghatározott különleges jogrendek közé tartozik a veszélyhelyzet, rendkívüli állapot és hadiállapot. A különleges jogrend bevezetésének célja a veszélyhelyzetek hatékony kezelése, az államhatalom erőszakos megszerzésére irányuló kísérletek elhárítása, a közrend helyreállítása és a nemzetbiztonság biztosítása. A háborús konfliktus rámutatott az ukrán Alkotmányban fellelhető hiányosságokra, és arra, hogy a szabályozás nem, vagy csak kevésbé alkalmas egy komolyabb helyzet ke-

zelésére. Nem kétséges, hogy a különleges jogrend nem fenntartható hosszú távon, hiszen feladatát akkor tölti be leginkább, hogy az adott veszélyhelyzeti vagy háborús esemény során átmeneti jelleggel megoldást jelent a hatalom számára a rend fenntartására, az állam kvázi-működtetésére. Láthatjuk, hogy Ukrajna és az Orosz Föderáció között kialakult háborús konfliktus időbeli kitolódása egyre kaotikusabb és bizonytalanabb működést eredményez az országban, külső támogatás és finanszírozás nélkül az állam gyors összeomlását jelentené, ezért is lenne sürgető a békefolyamat elindítása.

E bizonytalanság az emberi jogok tiszteletben tartásának esetleges sé válásán keresztül a nemzeti kisebbségek számára is tapasztalható. A tény, hogy Ukrajna a 2022. február 24-ei orosz invázió óta különleges jogrendben és az ebből fakadó rendeleti kormányzás keretében kénytelen élni sérülékenyebbé és hajlamosabbá teszi a politikai rendszert az emberi jog séremlmek generálására, beleértve a nemzeti kisebbségek emberi jogait is.⁷⁸ Ez immanens módon akadályozza a kisebbségi jogok hatékony védelmét is, mivel a különleges jogrend bizonyos körülmények között lehetővé teszi az alapvető jogok felfüggesztését, ami magyarázza a különböző emberi jogi szervezeteknek és tisztségviselőknek az emberi- és kisebbségjogi normák visszafejlődésével kapcsolatos észrevételeit.⁷⁹ Ebbe beletartoznak a kisebbségekkel szembeni fizikai támadások, a gyűlöletbeszéd, a kulturális örökség lerombolása, a humanitárius segítségnyújtáshoz való hozzáférés során alkalmazott etnikai alapú megkülönböztetés vagy az alkotmányosan garantált nyelvi jogok megsértése.

Ma még nem látható előre, hogy Ukrajna számára a háború befejezése jár-e valamilyen mértékű területvesztéssel. Azt azonban kimondhatjuk, hogy egy ehhez kötött békekötési folyamatban nehézséget okozhat az Alkotmány 73. cikke, amely kimondja: Ukrajna területének megváltoztatásának kérdéséről kizárólag országos népszavazás útján lehet dönteni. A különleges jogrend idején azonban népszavazás nem tartható. Lesz valaha béke a szomszédban?

⁷⁸ Lásd pl: Mark et. al 2023; Emberi Jogi Biztos 2022.

⁷⁹ Lásd többek között: Minority Rights Group 2023., UN Special Rapporteur on Minority Issue 2022, U.S. Department of State 2022.

Irodalomjegyzék

Könyv

Fedinec, Csilla – Halász, Iván – Tóth, Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – KALLIGRAM Kiadó, 2016.

Könyvfejezet

Balogh, Zsolt – Gárdos-Orosz, Fruzsina: Az alapvető jogok korlátozása. In: Halász Iván (szerk.): *Alkotmányjog*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2018.

Buletsa, Sibilla: *Legal Regulation of the Special Legal Regimes in Ukraine*. In: Zoltán Nagy – Attila Horváth (eds.): *Emergency powers in central and Eastern Europe*. Budapest – Miskolc: Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, 2022.

Erdős Csaba: Az alapjogok korlátozása. In: Bódi Stefánia – Schweitzer Gábor (szerk.): *Alapjogok*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Intézet, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

Fedinec, Csilla: A 2019-es előrehozott parlamenti választások Ukrajnában. In: *Parlamenti Szemle*, 2019/02.

Jakab, András – Till Szabolcs: A különleges jogrend. In: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba: Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest: HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2016.

Jakab, András: A különleges állapotok idején kiadott rendeletek. In: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. 5., átdolgozott kiadás. Budapest: HVG-ORAC, 2016.

Józsa, Zoltán: A kormányzás dilemmái. In: Rixer Ádám (szerk.): *A járvány hosszútávú hatása a magyar közigazgatásra*. Budapest: KRE ÁJK, 2021.

Móré, Sándor – Szilvássy, György Péter: A rendészeti és katonai fellépés egyes kérdései járványügyi veszélyhelyzet és járványügyi készültség idején. In: Rixer, Ádám (szerk.): *A járvány hosszútávú hatása a magyar közigazgatásra*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely, 2021.

Smuk, Péter: *Alapjogi dogmatika*. In: Smuk Péter (szerk.): *Alkotmányjog III. Alapjogok*. Győr: Universitas, 2015.

- Téglási, András: Az alapvető jogokról általában. In: Cserny Ákos (szerk.): Alkotmányjog. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.
- Varga, Csaba: Összehasonlító jogi kultúrák (szempontok a jogi körülhatároláshoz). In: Jogfilozófia az ezredfordulón. Minták, kényszerek – múltban jelenben. Budapest: Szent István Társulat, 2004.
- Trócsányi, László: A különleges jogrend elméleti kérdései. In: Nagy Zoltán – Horváth Attila (szerk.): A különleges jogrend és nemzeti szabályozási módszerei. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021.

Folyóiratcikk

- Csink, Lóránt: Mikor legyen a jogrend különleges? In: *Iustum Aequum salutare*, 2017/4.
- Kuzio, Taras: Nationalism, Identity and Civil Society in Ukraine: Understanding the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, 2010/3.
- László, Viktória – Muhoray, Árpád: A veszélyhelyzeti szabályozás alkotmányos jogfejlődési tapasztalatainak értékelése. In: *Hadtudomány 2021. évi elektronikus lapszám*. 156. <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2021.31.E.146>
- Manzinger, Krisztián: Az új Ukrajna és a nemzetiségi kérdés. In: *Kisebbségvédelem*, 2022/VII.
- Mark, Skip – Cingranelli, David – Filippov, Mikhail – Richards, David L.: The CIRIGHTS Data Project Scoring Manual V2.11.06.23 (6 November 2023). Letöltés helye: <https://ssrn.com/abstract=4625036>. Letöltés ideje: 2024. január 30.
- Tóth, Mihály: Az ukrán alkotmányos fejlődés dilemmái 1991-től napjainkig. *Közjogi Szemle*, 2015/2.

Internetes hivatkozás

- A KMKSZ nyilatkozata a kisebbségi törvény második olvasatban elfogadott módosításával kapcsolatban [online].
Letöltés helye: <https://kmksz.com.ua/2023/09/28/a-kmksz-nyilatkozata-a-kisebbségi-torveny-masodik-olvasatban-elfogadott-modositasaval-kapcsolatban/>, letöltés ideje: 2023. december 18.
- A Velencei Bizottság jelentése és utánkövetési jelentése [online]. Letöltés helye: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD\(2023\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD(2023)021-e) [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD\(2023\)028-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD(2023)028-e), letöltés ideje: 2023. december 18.

- Az Európai Tanács bővítési politikája [online]. Letöltés helye: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/enlargement/ukraine/>, letöltés ideje: 2023. december 18.
- Az Európai Tanács jelentése Ukrajnáról, 2023. november 8. [online]. Letöltés helye: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en, letöltés ideje: 2023. december 18.
- Emberi Jogi Biztos – Európa Tanács: Memorandum on the human rights consequences of the war in Ukraine. CommDH(2022)18, 8 July 2022. Strasbourg: Európa Tanács. Letöltés helye: <https://rm.coe.int/memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine/1680a72bd4>. Letöltés ideje: 2024. január 30.
- Kárpátalja.ma: Felülvizsgálják a katonai alkalmassági igazolásokat [online]. Letöltés helye: https://karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/felulvizsgaljak-a-katonai-alkalmatlansagi-igazolasokat/?fbclid=IwAR3P75_FApjghHUcdd5FikJ8k1gcm7Xqjw8Ya-X8Bk_tgn4IEvqIYuaV07w, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Minority Rights Group: Caught in the crossfire: Minority languages in Ukraine. 2023.10.11-ei közlemény. Letöltés helye: <https://minorityrights.org/caught-in-the-crossfire-minority-languages-in-ukraine/>. Letöltés ideje: 2024. január 30.
- Stetsyuk, Petro: Ukrajna Alkotmánya a hadiállapot alatt. 2023. június 26. [online]. Letöltés helye: <https://www.youtube.com/watch?v=XFv7adP1jS4&t=55s>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Till, Szabolcs: Különleges jogrend – In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András), 2018.
- U.S. Department of State – Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor: 2022 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine. Washington: State Department of the USA. 2022. Letöltés helye: <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/>. Letöltés ideje: 2024. január 30.
- UN Special Rapporteur on Minority Issues: Ukraine: UN expert says war against multi-ethnic population must stop, calls for protection of all minorities. Sajtóközlemény 2022.03.16-áról. Letöltés helye: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-un-expert-says-war-against-multi-ethnic-population-must-stop-calls>. Letöltés ideje: 2024. január 30.

Törvény/jogszabály

Törvénytervezet „Az oktatásról szóló törvény XII. fejezetének módosításáról a hadiállapot idején történő oktatási tevékenységgel kapcsolatban” [online]. Letöltés helye: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41994>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna Alkotmánya [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna Polgári Védelmi Kódexe (Кодекс Цивільного Захисту України, 2012) [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna Alkotmánybíróságának 2010.09.30. № 20-as számú Határozata (Рішення Конституційного Суду України № 20-пр) [online]. Letöltés helye: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna Belügyminisztériumának 2018.08.06. № 658-os számú rendelete a veszélyhelyzetek osztályozásáról [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18#n14>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna elnökének hivatalos honlapja. Rendeletek. [online]. Letöltés helye: <https://www.president.gov.ua/documents/decrees>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna elnökének 303/2019 számú rendelete a Parlament jogkörének idő előtti megszüntetéséről és előrehozott választások megtartásáról (Указ Президента України №303/2019 Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів) [online]. Letöltés helye: <https://www.president.gov.ua/documents/3032019-27121>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna elnökének 2022.02.23. № 63/2022 rendelete a rendkívüli állapot bevezetéséről Ukrajna egyes régióiban (Указ Президента України Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України) [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.

Ukrajna elnökének 2022.02.24. № 64/2022 rendelete a hadiállapot bevezetéséről (Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. Megerősítve a № 2102-IX. számú törvénnyel 2022.02.24-én [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 11.

Ukrajna Alkotmánybíróságának döntése: КСУ визнав конституційним Указ Президента «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів», 20.06.2019. [online]. Letöltés helye:

- <http://www.ccu.gov.ua/novyna/ksu-vyznav-konstytuciynym-ukaz-prezyden-ta-pro-dostrokovе-prupyneny-nya-povnovazhen-verhovnoyi>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Ukrajna törvénye az Alkotmány módosításáról 2004.12.08. № 2222-IV (Закон України «Про внесення змін до Конституції України») [online]. Letöltés helye: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>, letöltés ideje: 2023. augusztus 11.
- Ukrajna törvénye az Alkotmány módosításáról № 742-VII 2014.02.21. (Закон України «Про внесення змін до Конституції України») [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 11.
- Ukrajna törvénye a rendkívüli állapot jogi rendszeréről 2000.03.16. № 1550-III, 1-2. cikk, (Закон України „Про правовий режим надзвичайного стану”) [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Ukrajna törvénye a hadiállapot jogi rendszeréről 2015.05.12. № 389-VIII (Закон України „Про правовий режим воєнного стану”) [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Ukrajna védelméről szóló törvény 1991.12.06. № 1932-XII (Закон України Про оборону України) [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
- Ukrajna törvénye a korrupció megelőzéséről 2014.10.14. № 1700-VII (Закон України Про запобігання корупції) [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n3>, letöltés ideje: 2023. augusztus 22.
- Ukrajna törvénye az ukrán, mint államnyelv működésének biztosításáról 2019.04.25. № 2704-VIII (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної») [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>, letöltés ideje: 2023. május 8.
- Ukrajna oktatásról szóló törvénye (Закон України «Про освіту») [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Ukrajna oktatásról szóló törvényének XII. fejezetének módosítása a hadiállapot idején történő oktatási tevékenységgel kapcsolatban [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3143-20#n5>, letöltés ideje: 2023. augusztus 23.
- Ukrajna egyes törvényeinek módosításáról szóló törvény az Európai Tanács és szervei szakértőinek javaslata alapján a nemzeti kisebbségek (közösségek) jogainak vonatkozásában. 2023.12.08. № 3504-IX [online]. Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20#n18>, letöltés ideje: 2023. december 15.